

MİSÂK-I MİLLÎ'NİN HAZIRLANIŞI VE İLÂNIYLA İLGİLİ GÖRÜŞLER

Arş. Gör. Serdar SAKİN

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
serdars@erciyes.edu.tr

Özet

Misâk-ı Millî, her şeyden önce millî ve bölünmez Türk vatanının sınırlarını çizmiş; bu *Misâk* ile Türkler, tam bağımsızlık ve ulusal egemenliğe dayanan haklarını dünyaya duyurarak kendi ülkelerinde egemen olmak istemişlerdir. Esasen Mustafa Kemal, 1907'de Kurmay Yüzbaşı iken arkadaşı Ali Fuat Cebesoy ile birlikte kafasında tasarladığı *Misâk-ı Millî* fikirlerini Amasya Genelgesi ile başlayan ve Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresi ile devam eden kongreler döneminde kaba taslak haline getirmiştir. Ardından Osmanlı Devleti'ndeki hükûmet değişikliğini müteakip Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlayarak *Misâk-ı Millî*'nin bu mecliste kabulünü gerçekleştirmiş ve bu fikirleri dünya çapında meşrulaştırmıştır. Ancak bu ilkelerin hazırlanışı konusunda bir takım farklı iddialar ortaya atılmıştır. Hüseyin Kazım Kadri, Yusuf Kemal Tengirşenk, Rıza Nur, Hilmi Uran, Hüsrev Gerece, Mustafa Kemal Atatürk 'ün eserleri incelendiğinde bu iddialar göz önüne çıkmaktadır. Yine bu inceleme sonucunda Misâk-ı Millî'nin esas olarak Mustafa Kemal tarafından hazırlandığı, Meclis-i Mebusan'da oluşturulan bir komisyonda son şeklini alarak 28 Ocak 1920'deki gayr-ı resmî bir toplantıda kabul edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Misâk-ı Millî, Millî Mücadele, Meclis-i Mebusan

Giriş:

Sözleşme, antlaşma, mukavele anlamına gelen Türk ulusal bağımsızlığının uluslar arası belgesi niteliğindeki Misâk-ı Millî ilân edildiği günden bu yana değişik adlarla anıla gelmiştir. Bunlar arasında Ahd-ı Millî ve Peymân-ı Millî¹, Millî Misâk, Millî Ant, Ulusal Ant, ve National Pact'ı sayabiliriz². Ancak bu isimlerden en yaygın olanı, Cumhuriyet döneminde de benimsenen adıyla Misâk-ı Millî'dir.

Peki bu adlarla anılan Misâk-ı Millî genel olarak neyi ifade etmektedir? Her şeyden önce, Misâk-ı Millî beyannamesi, Birinci Dünya Savaşı içindeki bazı siyasî ve askerî gelişmeleri bahane ederek Osmanlı Devleti'ni

parçalamak ve böylece tarihî Şark Meselesini sona erdirmek isteyen İtilâf Devletleri'nin Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı sürecinde Türkiye'nin geleceğiyle ilgili birtakım kararlar almaya çalıştıkları bir ortamda, Türkiye'nin barış şartlarını içeren, içeride *hakimiyet-i milliye*, dışarıya karşı ise *istiklâl-i tam* ideolojisini benimseyen, Müttefiklere ve dünyaya Wilson ilkelerine yansımış olan *self-determinasyon/ulusların kendi kaderlerini tayini* anlayışını öngörmekteydi. Bu açıdan Misâk-ı Millî beyannamesi Millî Mücadele hareketinin iç ve dış politik hedeflerini de ortaya koyan önemli bir siyasî tarih belgesidir³.

Çerçevesini ve muhtevasını belirlediğini bildiğimiz Mustafa Kemal'in millî politika olarak tanımladığı Misâk-ı Millî fikirlerinin esasını *tam bağımsızlık* oluşturmaktadır. Atatürk, Misâk-ı Millî'den ilham alarak tam bağımsızlık fikrini açıklarken; *Biz, yaşamak isteyen, onur ve şerefi ile yaşamak isteyen bir milletiz... Bilgin, cahil, istisnasız bütün millet fertleri, belki içinde buldukları güçlükleri tamamen anlamaksızın, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve kanını sonuna kadar akıtmaya karar vermiştir. O nokta: tam bağımsızlığımızın sağlanması ve devam ettirilmesidir. Tam bağımsızlık denildiği zaman, elbette siyasî, malî, ekonomik, adlî, askerî, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımızın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, millet ve memleketin gerçek manası ile bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir* demektir⁴. Mustafa Kemal'in bu ifadelerinden Misâk-ı Millî'nin ne derece önemli olduğunu anlayabiliriz.

Misâk-ı Millî Türk Tarihi açısından olduğu kadar Dünya Tarihi açısından da önemli bir yere sahiptir. Zira Dünya Tarihi içerisinde insanlığın gelişim sürecini incelersek, modern milliyetçilik anlayışının gerisinde üç tarihî belgenin göze çarptığını görürüz. Bunlardan birincisi, İngilizlerin bugün dahi övündüğü *Charta Magna Libertam* (Hürriyetlerin Büyük Beratı)dır. Bu belge Batı dünyasında aristokratların kraliyet makamına karşı açtıkları mücadele devrinin ilk başarısını ve bu başarıyla elde edilen hakları yansıtmasıyla bilinir. İkincisi, Fransızların meşhur *Hukuk-ı Beşer/İnsan Hakları* beyannamesidir. Bu beyanname Batı dünyasına yeni bir devrin başladığını ilân etmiştir.

Üçüncüsü ise, Türk Misâk-ı Millî'sidir. Bu belge ile Türk inkılâpçıları Doğu âlemine yeni bir devrin başlamak üzere olduğunu müjdelemişlerdir.

Şimdi şu üç belgenin ortaya çıkış şartları incelendiğinde Türk Misâk-ı Millî'sinin daha yüksek bir kaynaktan ilham aldığı görülür. Kuvvetli İngiliz feodallerinin kendini henüz toplayamamış ve tamamıyla yerleşmemiş olan

kraliyet makamından Magna Charta'yı alması fevkalâde bir olay olarak görülemez. Gerçekten, zaman itibarıyla bu belge büyük bir kıymete sahiptir. Orta zamanların en karanlık bir devrinde hürriyet ve hukuk endişesiyle hareket etmek şüphesiz ki büyük bir fazilettir; fakat bu fazilet mevcut iken gayenin gerçekleştirilmesi için kuvvetli feodaller tarafından olağanüstü gayret ve himmetlerin sarf edilmesi gerekli değildir.

Fransız İnkılâbına gelince; ayağa kalkmış bütün bir milletin muhafazakârlar tarafından bile terkedilmiş olan kraliyet makamını yıkması ve *Hukuk-ı Beşer/İnsan Hakları* beyannamesini ilân etmesi, insanlık tarihinde ulusal egemenlik ve insan hakları açısından önemli bir yere sahip olduğu görülür.

Bununla birlikte Türk Misâk-ı Millî'sinin ortaya çıkışı sırasındaki şartlar çok daha farklıdır: Osmanlı Devleti yıkılmış, muntazam kuvvetleri dağılmış, her türlü savaş donanımı elinden alınmış, devletin başında bulunan bir taraftan yönetici kadronun önemli bir kesimi milletin uyanmasını savsaklamak suretiyle düşmanın ülkeyi işgal ve istilasını kolaylaştırırken; öte yandan İtilâf Devletleri, dikte ettirdikleri Mondros Mütarekesi şartlarıyla devlete son verme niyetlerini açığa vurmuşlar ve memleketin çeşitli kısımlarını askerî işgal altına almışlardır.

Heyet-i Temsiliye, Kuva-yı Milliye ve meclis gibi meşru organlarla çalışan ulusal ve uluslar arası durum itibarıyla o günkü şartlarda Mustafa Kemal ve kadrosunun, Osmanlı asker-sivil bürokratik geleneğinden yetişen donanımlı bir örgütlenmeyle Türk Misâk-ı Millî'si ilân edilmiştir. Misâk, Doğu dünyasına yeni bir hayat devresi açıldığını haber vermiş ve bu hayatın çerçevesini çizmiştir. Bundan sonra devlet milliyet esası üzerine kurulacaktır! Başka bir deyişle, milletin iradesi gerçekleşmeden memleketin en ufak parçası bile kendisinden ayrılamayacaktır!.. Bundan sonra Türk devleti bütün diğer devletlerle eşit şartlara sahip olacaktır. Kendi geleceğini tayin hususunda Türk milleti içe ve dışa karşı tamamen hür, egemen ve bağımsız olacaktır. Türkiye'nin maddî ve manevî gelişimine karşı hiçbir engel çıkarılamayacaktır⁵.

İşte 1923 Türkiye'sinin koşulları içerisinde Türk ulusunun bağımsızlığının kaybedildiği bir ortamda Misâk-ı Millî ruhu ile emperyalizmi, bir başka deyişle Büyük Güçlerin dayattığı ideolojiyi yenerek Orta Doğu'da Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmasını bilmişlerdir⁶.

1. Misâk-ı Millî'nin Hazırlanış Süreci ve Buna Dair İddialar

Misâk-ı Millî ile her şeyden önce millî ve bölünmez bir Türk vatanının sınırları çizilmiş, Millî Mücadele'nin ana ruhu oluşturulmuş, Türk dış politikasının hedefleri belirlenmiş, devletin bağımsızlığı, milletin geleceği ve devamlı bir barışın sağlanması için yapılabilecek ilkeler tespit edilmiştir; ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Misâk-ı Millî'nin ilkeleri birden bire ortaya çıkmamıştır. Ulusal ve Uluslar arası tarihî olayların tayin ettiği gibi Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin mağlup olması ve İtilâf Devletleri ile Yunanistan'ın ülkemizi işgale başlamaları sonucunda, devlet ve milletimizin yok olması yönünde beliren büyük tehlikeye karşı mücadele edebilme amacıyla, belirli bir süreç içinde doğmuştur⁷.

Tarihî bir süreç içerisinde meydana gelen Misâk-ı Millî'nin hazırlanışı konusunda farklı iddialar bulunmaktadır. Bu itibarla şimdi Misâk-ı Millî'nin hazırlanışına kadar devam eden süreci ve hazırlanışı sırasındaki farklılık arzeden görüşleri belirtmeye çalışacağım.

Millî Mücadele tarihimiz üzerine önemli eserler veren, ilgili dönemin kahramanlarından ve eser bırakan aydınlarından olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın, bir değerlendirmesinde Mustafa Kemal Misâk-ı Millî'nin esaslarını ilân edilmiş tarihten on üç yıl önce, 1907'de belirlemiş, yurdunu tehlikeden kurtarmak için ne gibi çareler düşünüp bulduğunu yürekli biçimde ortaya koymuş olduğu görüşü yansıtılır⁸.

Ali Fuat Cebesoy'un Sınıf Arkadaşım Atatürk başlıklı anı inceleme niteliğindeki eserinde konu şu cümlelerle yansıtılır: *Mustafa Kemal Üçüncü Ordu karargâhında vazifeli idi, ben de hudutta Karaferye'de muntika kumandanı idim. Her hafta sonu Selaniğe gelirdim. O da zaman zaman bana gelirdi. Böyle bir akşamdı. Önceden hazırladığını dinlediğim haritayı beraberinde getirmişti: Bu, Hasta Adam Osmanlı'nın taksimini beklemeden, bizim, kan dökülmesine ve mukadder mağlubiyetleri beklemeden, şeklen sınırlarımız içinde olmasına rağmen asla ve hiçbir zaman bizim olmamış toprakları terk etmeden sonra temeli Türk olan bir devletin hudutlarını gösteriyordu. Yemen'i, Hicaz'ı, Filistin'i daha sonra 1911'de beraberce giderek müdafaa ettiğimiz Trablusgarb'ı asıl halkına bırakıyorduk. Bugünkü Suriye'de olan Halep, Irak'ta olan Musul bizimdi. Makedonya, On iki Ada, zaten o günlerde elimizde idi. Mısır gibi, hakimiyeti nazarilemiş yerleri halkına bırakıyor, ama 1878'de İngilizlere emanet ettiğimiz Kıbrıs'ı alıyorduk. Bu harita, Mustafa Kemal'in 1907'de ki Millî Misâk haritasında bugün bir bölümü Irak, bir bölümü Suriye'de kalan topraklarımızı gösteriyor ki, Millî Mücadele sonu muhteşem zaferimize rağmen, bizi petrol yoksunu bırakan*

*bölge de 1907 Mustafa Kemal-Ali Fuat haritasının Türk toprağı olarak i-
çindedir*⁹. Bu şekilde daha 1907'de Kurmay Yüzbaşı iken Misâk-ı Millî fel-
sesesini oluşturan Mustafa Kemal, bunu Ankara'da müsvedde olarak kaleme
alacağı güne kadar hep aklında tutmuş ve yaptığı işlerde rehber olarak kul-
lanmıştı.

Misâk-ı Millî sürecinin başlaması Mustafa Kemal'in İstanbul'a gel-
mesiyle hız kazanır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenil-
mesi sonucu 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin¹⁰ imzalanma-
sıyla Mustafa Kemal bağlı bulunduğu Yıldırım Orduları Grup Kumandanlı-
ğı kaldırıldığı için Adana'dan hareket ederek 13 Kasım 1918'de İstanbul'a
gelmiştir. İstanbul'da yaklaşık 6 ay kalan Mustafa Kemal, bu süre içerisinde
memleketi kurtarma gayesine yönelik çeşitli siyasî faaliyetlerde bulunmuş-
tur. İstanbul'da herkesi uyarmak, memleketin kurtuluşunu sağlama amacına
yönelik olarak resmî kudret sahiplerinin, muktedir memleket evlâtlarının bir
hükümet halinde memleketi kurtarma çabasına girmelerini sağlamak için
bütün tecrübeleri denedikten, bütün imkânları sarf ettikten sonra uygun bir
zaman ve fırsatta İstanbul'dan kaybolmak, basit bir tertiple Anadolu içine
girmek, bir süre isimsiz çalıştıktan sonra, bütün Türk ulusuna felâketi du-
yurmak kararına varmıştır¹¹. Bu karardan sonra şansının da yardımıyla geniş
yetkilerle donatılmış olarak 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Anadolu'ya gönde-
rilmiştir. Bu sıfatla Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal 20-22 Haziran
1919'da ülkenin genel durumu ve gidişatı hakkında halkı aydınlatmak ama-
cıyla Amasya Genelgesi'ni¹² yayınlamıştır.

Amasya Genelgesi; Türk ulusunu, ulusal bağımsızlık ve ulusal ege-
menlik savaşına çağıran bir başkaldırı niteliğindedir. Aynı zamanda Türk
ulusunun bu çağrıya uymasının gerekçesi ve kurtuluş için uygulanacak
programı ve amacı belirleyen bir özelliği de yansıtır. İlk bakışta dört suba-
yın başkaldırısı biçiminde görülen bu genelge, içerdiği hükümler yönünden
gerçek bir halk savaşının, yani Millî Mücadele'nin fikrini ortaya koymuştur.
Bu sebeple Misâk-ı Millî'nin esasını oluşturan millî bağımsızlık ve millî e-
gemenlik ilkeleri iç içe birbiriyle bütünleşmiş bir biçimde başlatılmıştır¹³.

Amasya Genelgesini asker-sivil tüm yönetim birimlerine ulaştıran
Şark Vilâyetleri Müdafaya-yı Hukuk Cemiyeti üyelerince önceden kararlaştırı-
lmış olan ve Doğu Anadolu'nun Türk toprağı olduğu düşüncesiyle Musta-
fa Kemal; 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanan Erzurum
Kongresi'ne başkanlık yapmıştır. Mustafa Kemal, kongrenin açış konuşma-
sında *Millî sınırlar içinde bulunan vatan parçalarının bir bütün olduğu ve
bölünemeyeceğini, Hristiyan azınlıklara siyasî hakimiyet ve sosyal denge-*

mizi bozacak imtiyazlar verilemeyeceği, manda ve himayenin kabul olunamayacağını açıkça ifade etmiştir¹⁴. Böylece millî bir devlete doğru ilk ciddi ve önemli adımın atıldığını açıklamıştır¹⁵. Bu konuşmadan sonra kongre üyeleri, çalışmalarına başlamış ve 2 hafta süren çetin, kimi zaman da gergin tartışmalar sonucunda, ileride Misâk-ı Millî'nin temelini oluşturacak bazı önemli kararlar alarak bunları bir bildiri şeklinde yayınlamışlardır¹⁶. Nitekim Mustafa Kemal'in sınıf arkadaşı olan, Kurtuluş Savaşı'nda büyük ve başarılı hizmetleri görülen ve fakat 1926'da İzmir suikasti olayıyla ilişkilendirilerek idam edilmiş olan Mehmet Arif Bey (Ayıcı Arif) de *Anadolu İnkılâbı* adlı eserinde bunu teyit etmektedir. Ona göre Erzurum Kongresi'nde tebliğ edilen esaslar Misâk-ı Millî'nin aynısıdır¹⁷. Aynı şekilde Abalıoğlu da *Misâk-ı Millî esasatı Erzurum Kongresi mukarreratı meyanındadır* şeklindeki görüşüyle bir anlamda Mehmet Arif Beyi doğrulamıştır¹⁸. Kezâ, Cevad Dursunoğlu, bu kongrede alınan kararların son derece önemli olduğunu; çünkü bu suretle de daha sonra ilân edilecek olan Misâk-ı Millî beyanamesine ilham kaynağı olduğunu kaydetmektedir¹⁹.

Erzurum Kongresi'nden sonra Mustafa Kemal, millî birliğin bütün memleketi kapsamayı, dağınık kurumların birleştirilmesi, hükümetin millî iradeye dayanması ve Millet Meclisi'nin açılması amacıyla Amasya Genelgesi'nde belirtildiği üzere 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi'ni toplamıştır. Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi kararları genelleştirilerek kabul edilmiştir. Böylece Sivas Kongresi, ulusal kurtuluş eyleminin kongreler dönemini kapatıp, Anadolu'da Ulusal Meclise, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne yönelen gelişmeleri hızlandıran²⁰, Misâk-ı Millî'nin hemen tamamıyla belirlendiği bir süreç kabul edilmelidir²¹.

Milletçe Misâk-ı Millî adını verdiğimiz bu belgenin esasları, önce Ankara'da Mustafa Kemal tarafından daha sonra Meclis-i Mebusan tarafından resmen benimsenmek üzere müsvedde halinde kaleme alınmıştır²².

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya geldiğinin ertesi günü 28 Aralık 1919'da şehrin ileri gelenlerine yaptığı uzun konuşmasında gelecekte nasıl bir yol izleneceğini dile getirmiştir; ayrıca benimsenmesi ve sağlanması gereken sınırların 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlar olduğunu ifade etmiş, ateşkesin uygulamaya konulduğu anda Türk ordusunun kontrolü altında bulunan sınır çizgisi içinde yaşayan halkın her bakımdan ortak niteliklere sahip millî bir toplum oluşturduğunu, bunun Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde de belirtilmiş bulunduğunu ve yeni Türkiye'nin Güney sınırının İskenderun Körfezi güneyinden Antakya'da Halep ve Katma istasyonu arasında Cerablus Köprüsü, Güneyinde Fırat ırmağına kavuştuğu, oradan Deyr-i

Zor'a indiğini, sonra doğuya uzatılarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi ihtiva ettiğini söylemiştir. Bu sınır ordularımız tarafından silâhla savunulan ve ayrıca Türk ve Kürt ögelerinin yaşadığı yurt kesimini tayin eder. Bu sınır içinde kalan ülke topraklarının Osmanlı topluluğundan ayrılmaz bir bütün olarak kabul edildiğini belirtmiştir²³.

Mustafa Kemal Paşa, 3 Ocak 1920 tarihinden itibaren Ankara'ya tek tek veya gruplar halinde gelip giden milletvekilleri ile bir maksat veya gaye etrafında toplanabilmek için uzun münakaşa ve müzakereler yaptıktan sonra milletin emel ve maksatlarını da kısa bir programa esas olacak surette ve toplu bir tarzda ifade edilmesi hususunu da kararlaştırmıştır. Bu suretle *Misâk-ı Millî adı verilen bu programın ilk müsveddeleri de bir fikir vermek amacıyla Ankara'da kaleme alınmıştır* diyerek Misâk-ı Millî'yi Ankara'da esas olarak hazırladığını²⁴, Misâk-ı Millî'nin, çağdaş ve meşru bir yönetimin söz konusu olması koşuluyla yeni bir hükümet biçimine açık bulunduğunu ve Batı modelinde mert ve güçlü bir Türk Devleti'nin üstyapısının bu bildiri üzerine kurulacağını ifade etmiştir²⁵.

Bu şekilde müsveddeleri hazırlanan Misâk-ı Millî metni, 12 Ocak 1920 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan'da, çeşitli gayri resmî ve gizli toplantılarda görüşülerek tartışılmaya başlanmıştır. Bu oturumlardan biri olan 22 Ocak 1920 tarihli gizli oturumunda söz alan Antalya milletvekili Hamdullah Suphi Bey konuşmasına: *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bize gönderdikleri Misâk-ı Millî metnini Hüsrav (Gerede) Beyefendi okudular* şeklinde başlayarak metnin Mustafa Kemal tarafından hazırlandığını ifade etmiştir²⁶.

Hamdullah Suphi Bey konuşmasına devamla, *Arkadaşlar,*

Her şeyden evvel kabul edilmesi zarurî olan bir karar vardır. Onu size teklif ediyorum. Anadolu'da, vatan müdafaası için ortaya çıkmış olan kuva-yı milliyeyi tanıdığımızı, millî hareketi tasvip ettiğimizi ve bu harekete istinat etmekte olduğumuzu dünyaya karşı ilân etmeliyiz. Dağınık sürüye yol gösterecek çoban yıldızı, millî bir ümit halinde Anadolu topraklarının üzerinde doğup yükselmiştir. Bugünkü vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Millet Meclisi, bu müdafaada yalnız olmadığını, son vazife için yeni bir mücadelenin lüzum gösterdiği bütün fedakârlıklara razı olarak, mücadele ve istiklâl bayrağını çeken Anadolu hareketiyle, bizim aramızdaki iştirak ve vahdeti kayıt ve ilân etmelidir. Ancak bundan sonra söz söylemek, müzakere etmek, karar vermek hakkını haiz oluruz diyerek Millî Mücadele için Misâk-ı Millî'nin önemine değinmiştir²⁷.

Anlaşıldığına göre; Hüsrev Bey tarafından okunan metnin bazı kısımları milletvekilleri arasında tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine konunun yeniden değerlendirilmesi amacıyla bir komisyon teşkil edilmiştir.

Hüsrev Gerede, konu ile ilgili gözlemlerini şöyle yansıtmaktadır: *22 Ocak 1920'de özel bir toplantı yaptık. Müdafaa-i Hukuk grubunun oluşturulmasını güç görenler bir paket yaparak, belirli kurallar üzerine yükümlülük altına girmek için bir toplantı yapıp, parti kurma girişiminde bulunmuşlar. Avukat Celalettin Arif Bey ile Gazeteci Celâl Nuri bu ayak oyununu düzenleyenlerin başında geliyorlar. Bir komisyon yapmışlar. Bizim Ankara'da hazırladığımız esaslara yakın bir program da yazmışlar. Zorunlu olarak bu kişilere durumu biraz açıklayarak, bizim grup programı olarak Ankara'da kaleme aldığımız formülü genel kurula okudum. Hoca Mecdi Efendi bizden yana çok olumlu bir konuşma yaptı. Sonunda komisyona Rauf, Bekir Sami, Adnan, Cami Beylerle beni alarak, bu konuda yeni bir formül hazırlanmasına karar verildi. 24 Ocak 1920'de de komisyonda toplandık. Komisyon üyeleri bir blok oluştursa da açıkta kalan milletvekillerinin sayısı daha çok. Önemli olan her milletvekilinin benimseyebileceği, ulusumuzun dış politikadaki görüş noktalarını ilân etmek üzere bir ulusal sözleşme yapmak. Komisyon üyeleri bunu, Ahd ve Misâk-ı Millî'yi uygun gördüler. Biz de Erzurum ve Sivas Kongreleri bildirisi içerisinde hazırlanacak böyle bir sözleşmenin resmen ilânındaki siyasal yararı düşünerek aynı görüşü benimstedik. 25 Ocak 1920'de de komisyon toplantısını yaptıklarını, hazırladıkları formülü genel kurulun kabul ettiğini söyleyerek Misâk-ı Millî'nin hazırlanışı konusunda bilgi vermiştir²⁸.*

Komisyon üyeleri arasında bulunan Kastamonu milletvekili Yusuf Kemal Bey, seçimlerin yapıldığını, Kastamonu'dan milletvekili seçildiğini ve Meclisin açılıp çalışmaya başladıklarını anlatmıştır. Çalışmaları arasında da yaptıkları işlerin en önemlisi olarak, esasının Sivas Kongresi'nde görüşüldüğünü belirttiği Misâk-ı Millî'yi yapmak şeklinde ifade etmiştir. Yusuf Kemal (Tengirşenk) konuşmasında; *Misâk-ı Millî'yi hazırlayan encümende ben de çalıştım. Misâk'ın başlangıcı ve maddeleri baştan aşağıya İstiklâl!... İstiklâl!.. diye haykırmaktadır. Bu, öteden beri hariçten, içeriden kaldıkları kötü muamelelere karşı artık isyan bayrağını açmış, her şeyin kaybolduğunu görerek şaha kalkmış olan Türk yiğitlerinin icabında canlarını vererek kazanmaya ahd ettikleri bir dava idi. Misâk-ı Millî'nin özellikle altıncı maddesi tam ve iyi bir idare kurabilmek, iktisadî olarak ilerleyebilmek için tam istiklâl ve hürriyetin esas olduğunu ilân ediyordu* diyerek bu belgenin millî

bağımsızlığımız için önem ve kapsamının üzerine bir değerlendirme yapmıştır²⁹.

İşte bu noktada Misâk-ı Millî'nin hazırlanışına dair iddialar değişmektedir. Bu konuda bir diğer komisyon üyesi olan ve Hatıratında, Mustafa Kemal'in kişiliğine hakarete uzanan bir üslupla yaklaşan Rıza Nur, herhangi bir metinden söz etmeyerek Misâk-ı Millî adını düşünen ve onu yapanın İstanbul Meclisi olduğunu söylemiş ve Meclisin bilinen esaslara bazı ilâveler yaparak yeni bir düzen verdiğini ifade etmiştir³⁰.

Meclis-i Mebusan Başkan Vekillerinden Hüseyin Kazım Bey ise bu konuya çok farklı bir yorum getirerek Misâk-ı Millî metnini kendisinin hazırladığını söylemiştir. Bu konuyu anlatırken bir gün Âyan dairesinde milletvekilleri ile toplandıklarını ve bu toplantıda mevcut durum ve gelecek hakkında konuşarak fikir alışverişinde bulduklarını, daha sonra Meclis-i Mebusan'a gittiklerinde de kendi görüşlerini söylediğini ve bunun üzerine Misâk-ı Millî'nin hazırlandığını söylemiş, *Misâk-ı Millî esaslarını teklif eden benim, hatta bunun müsveddesi benim hatt-ı destim olarak Bursa Milletvekili Asaf Beyin nezdindedir* demiştir³¹.

Halbuki Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannamelerindeki ve Mustafa Kemal'e ait başka belgelerdeki mana ve üslup benzerlikleri, Misâk-ı Millî'ye ait orijinal bir metnin varlığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir; fakat yine de metnin, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde son şeklini aldığı, kabul ve ilân edilen bu son şeklin hazırlanmasında da komisyon üyelerinin bir takım etkileri olduğu anlaşılmaktadır³².

Hilmi Uran ise *Hatıralarında* Misâk-ı Millî'nin hazırlanışı hakkında şunları söylemektedir: *Bu hakikatte, Millî Mücadelenin gayesini ve millet ve devlet için kabul edilebilecek sulh şartlarını aleme ilân eden bir Misâktir. Bu Misâk, daha evvel düşünülerek bir taslak olarak Meclise getirilmişti. Meclis açılır açılmaz Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni mecliste temsil etmek üzere bir Felah-ı Vatan Grubu oluşturulmuş ve bu grup ahit name taslağı üzerinde çalışmaya başlamıştı. Felah-ı Vatan Grubu Misâk üzerindeki çalışmalarını 10 Şubat 1920'de bitirmiş ve Misâk, Edirne mebusu merhum Şeref Beyin bir takriri ile 2 Mart 1920'de Meclis Umûmî heyetince müzakere ve kabul edilerek bütün dünyaya ilân edilmiştir. Ahitname 10 Şubat 1920 tarihlidir ve teker teker o vakit ki Felah-ı Vatan Grubu'na mensup milletvekilleri tarafından imza edilmiş bulunan aslî nüshası, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne halef olmuş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi Merkezi'ne gönderilmiştir. Bu millî ahitname, sonuna kadar Anadolu mücadele ve mücahedesinin vazgeçilmez bir gayesi*

*olarak yaşamıştır*³³ ifadeleriyle Misâk-ı Millî'nin oluşturulması ile ilgili olarak farklı bir yorum getirerek metnin 10 Şubat'ta hazırlanıp bitirildiğini söylemiştir. Ancak önceki gelişmelerden böyle bir tarih değişikliğinin de olmadığını anlayabiliriz. Zira Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşaya 4 Şubat 1920 tarihli bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafında *Evvelce de arz eylediğimiz gibi, bizim ilkelerin ruhunu taşıyan ayrı bir madde halinde yazılmak üzere, milletvekillerinin büyük çoğunluğu ile bir Ahd ve Misâk-ı Millî yapılabildi* şeklindeki sözleriyle 4 Şubat'tan da önce Misâk-ı Millî'nin yapıldığını ifade etmiştir.

Hazırlanışı konusunda bu şekilde farklı yorumlar getirilen Misâk-ı Millî Beyannamesi, nihayet yapılan bir toplantıda 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis kürsüsünden Mehmet Şeref tarafından okunmuştur³⁴.

Söz konusu oturum Meclis-i Mebusan'ın olağan toplantılarından birisi değildir. Zira Meclis'te o tarihte herhangi bir resmî toplantı gerçekleşmemiştir³⁵. Yine bu toplantının gizli bir toplantı olması da pek mümkün değildir. Çünkü Meclis'te gizli toplantı yapıldığına dair de herhangi bir işaret bulunmamaktadır³⁶. Bu toplantı o halde milletvekillerinin katılımı ile Meclis'te yapılan, büyük bir ihtimalle resmî olmayan bir toplantıdır.

2. Misâk-ı Millî'nin İlânı

Böyle bir hazırlık devresinden geçen Misâk-ı Millî hemen ilân edilmemiştir³⁷. Felah-ı Vatan Grubu'nun 7 Şubat 1920'de kurulması ve ardından 9 Şubat'ta hükümetin, bildirisini okuyarak güvenoyu almasından sonra nihayet, içtima-ı fevkalâde şeklinde toplanan 17 Şubat 1920 toplantısının ikinci oturumunda, Edirne milletvekili Mehmet Şeref Beyin verdiği bir önerge ile Meclis-i Mebusan huzuruna gelen Misâk-ı Millî'nin ilânına karar verilmiştir. Bu önergede *Ahd-ı Millî'nin parlamentolara ve bütün basına bildirilmesini ve tercihan görüşülmesini teklif eylerim* denmiştir. Önerge oylanıp kabul edilince Şeref Bey söz alarak,

-Sayın arkadaşlarım; seçmenlerimiz bizi buraya gönderirlerken omuzlarımıza bir yurtseverlik hizmeti yüklediler. Altı yüzyıldır adaletin keskin kılıcına dayanarak ayakta duran bu devletin milleti, tarihî, dinî ve bütün haklarıyla bizden savunulmasını istediler. Hepimiz de kabullendik ve öylece buraya geldik. Buraya geldiğimiz günden beri de gönüllerimizde ve kafalarımızda bir düşünce belirdi. Bir arkadaşımız bütün yüreklerden kopup gelen barış sesini bir noktada topladı ve bütün vicdanlar bu noktada birleşti. Ortaya, ölümümüze kadar sürecek olan, bir Misâk-ı Millî çıktı. Bu öyle bir

Misâk-ı Millî'dir ki , Meclisimiz bunu kesin bir kararla bundan sonraki tarihimize kaydederken geçmişin güçlü ve parlak günleri kadar gelecekte de milletimiz için umduğumuz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günleri hazırlamış olacağız. Biz Türkler ve Müslümanlar esasen demokrat bir milletiz. Hiç bir zaman aşağıda kalan bir tabakayı ezmek bir Türkün aklından geçmemiştir. Nasıl bir mihrabın, bir imamın arkasında herkes eşitse Türkler ve Müslümanlardaki eşitlik anlayışı ve esası da aynıdır. Eşitliğe ve adalete böylesine uymuş, herkesle yan yana yürümeye karar vermiş olan bir milletin haklarının yok edilmek istenmesini ne Tanrı, ne de insanlık desteklemez. Biz açıkça belli haklarımızdan başka hiç bir şey istemiyoruz. En tabii ve apaçık hakkımız olan yaşama isteğimizin elimizden alınması Tanrı buyruğu değildir. Onun için Meclis-i Mebusan'ı teşkil eden bütün sayın arkadaşların birlikte meydana getirdikleri Ulusal And'ı okuyacağım. Dünyadaki bütün acılı insanlara huzurlu bir gün yaşatabilmek için bunun, insanları çığnemek ve esir yaşatmak istemediklerini ilân etmiş olan Avrupa'nın bütün uygar devletlerine duyurulmasını teklif ediyorum (Bravo sesleri ve alkışlar) demiştir³⁸.

Daha sonra Şeref Bey tarafından Misâk-ı Millî metni okunarak oya sunulmuş ve *umumen ve müttefik*an kabul sesleri arasında oybirliği ile kabul edilmiştir. Kabul edilen Misâk-ı Millî metninin sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

1.Osmanlı Devleti'nin yalnız Arap çoğunluğunun yaşadığı ve 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin yapılması sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceği, halkının serbestçe bildirecekleri oylara göre belirlenmek gerekeceğinden adı geçen antlaşmanın içinde din, anlayış ve amaç bakımından birleşmiş ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla dolu ırkî ve sosyal haklarıyla çevre şartlarına bütünüyle saygılı Osmanlı-İslâm çoğunluğunun oturduğu kısımların hepsi gerçekten veya hükme bağlı olarak hiçbir sebeple parçalanamaz bir bütündür.

2.Halkı ilk serbest kaldıkları zamanda halkın oylarıyla anayurda katılmış olan üç sancak (Kars, Ardahan, Batum) için gerektiğinde tekrar serbestçe halkın oylarına başvurulmasını kabul ederiz.

3.Türkiye barışına ertelenen Batı Trakya'nın hukukî durumunun tespiti de oturanların tam bir hürriyetle bildirecekleri oylara bağlı kalarak yapılmalıdır.

4.İslâm Halifeliğinin, Osmanlı saltanat ve hükümetinin merkezi olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin güvenliği her türlü zarardan korunmuş olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaştırmasına açılması hakkında bizimle öteki bütün ilgili devletlerin ortaklaşa verecekleri karar geçerlidir.

5.İtilâf Devletleri ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esaslarına göre azınlıkların hakları komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı kaynaklardan faydalanmaları ümidiyle tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

6.Millî ve ekonomik gelişmelerimizi sağlamak devlet işlerini günün kaidelerine uygun yönetimle çevirmeyi başarabilmek için her devlet gibi tam bağımsızlığa ve hürriyete sahip olmamız, yaşama ve varlığımızın temelidir. Bu yüzden siyaset, adalet, maliye alanları ile öteki alanlarda gelişmimize engel olan bağların karşısındayız. Ortaya çıkacak devlet borçlarımızın ödeme şartları da bu esasa aykırı olmayacaktır (28 Ocak 1920)³⁹.

Şeref Bey (konuşmasına devamla) : *milletin oyu ile buraya gelen, devletin ve milletin namusunu ve dinini savunma ve korumada birleşen arkadaşlarımızın 28 Ocak 1920'de bu Ahd-ı Millî'yi kabul suretiyle gösterdikleri iman ve inançlı kararı Tanrı da kabul edecek ve bizleri başarıya ulaştıracaktır* (sürekli alkışlar).

Başkan : *Bunu kabul ediyor musunuz? (hepimiz ve oybirliği ile sesleri). O halde gereken yerlere bildireceğiz*⁴⁰. Bu şekilde hazırlanan ve ilân edilen Misâk-ı Millî aslında Türk ulusunun Bağımsızlık Bildirisinden başka bir şey değildir. Bu bildiri esaslarına göre Batı modelinde canlı ve güçlü bir yeni Türk devletinin üstyapısı tesis edilmek istenmiştir⁴¹.

Sonuç:

Misâk-ı Millî, ulusal gücün odak noktası, taraftar kazanma yönünde bir propaganda aracı ve dış dünya ile bir görüşme esası ve değişmez bir program olarak Türklerin asgari isteklerini temsil etmesi bakımından bir çeşit kutsallık kazanmıştır. Yeni Türkiye'nin özgürlük ve haklar belgesi olarak karşılanmıştır⁴². Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak politikası nedeniyle günümüzde Misâk-ı Millî mantığı içerisinde devletimizin tutumu çeşitli açılardan değerlendirilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse Türk Misâk-ı Millî'si geçmişten günümüze kalıcı bir ulus-devlet projesi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- ABALIOĞLU, Yunus Nadi; *Yeni Günden Cumhuriyete Kadar*, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1924.
- AĞAOĞLU, Ahmet; *Millî Misâk'ın Tarihi Kıymeti*, **Ülkü Seçmeler**, C.I, S.I, Ankara 1933.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat; *Atatürk ve Onun Millî Mücadele'deki Büyük Çalışmalarından Bazıları Üzerinde Kısa Bir İnceleme*, **Atatürk Haftası Armağanı**, 10 Kasım 1977, ATASE Yayınları, Ankara 1977.
- AKGÜL, Suat; *Nutukta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, Ankara 1994.
- ALP, İlker; *Misâk-ı Millî*, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ EKİBİ; *İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması*, **AAMD**, C.I, S.3, Ankara Temmuz 1985
- ATATÜRK; Mustafa Kemal; **Nutuk**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2000.
- _____ ; **Nutuk**, Vesikalar, C. III, MEB Yayınları, İstanbul 2000.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I-III, ATAM Yayınları, Ankara 1997.
- Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- AYBARS, Ergün; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984.
- AYDIN, Mesut; *Yeni Türk Devleti ve Misâk-ı Millî*, **Türkler**, C.16, Ankara 2002.
- BAYRAKTAR, Bayram; *2002-2003 Eğitim Öğretim Yılı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Notları*, Kayseri 2002
- BUDAK, Mustafa; *Hangi Misâk-ı Millî*, **Yeni Türkiye Dergisi Cumhuriyet Özel Sayısı**, C. I, S. 23-24, Ankara 1998
- CEBESOY, Ali Fuat; **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılap Yayınları, İstanbul 2000.
- _____ ; **1907 İkinci Meşrutiyet Öncesi Mustafa Kemal'in Önerdiği Misâk-ı Millî**, Yayına Hazırlayan: F. Sükan- C. Kutay, Acar Matbaacılık Yayınları, İstanbul 1989.
- DİLAN, Hasan; **Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri**, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi yayınları, Edirne 1996.

- DURSUNOĞLU Cevad; **Millî Mücadele’de Erzurum**, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1946.
- GEREDE, Hüsrev; **Hüsrev Gerede’nin Anıları**, Hazırlayan: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002.
- İNÖNÜ, İsmet; **Hatıralar**, C. I, Bilgi Yayınları, İstanbul 1987.
- İSLAM ANSİKLOPEDİSİ; *Ahd maddesi*, C. 1, MEB Yayınları, Eskişehir 1997.
- JAESCHKE, Gotthard; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- KADRI, Hüseyin Kazım; **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, Hazırlayan: İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- KARTAY, Hami; *Misâk-ı Millî Ruhu 1923-1973*, **Bayrak**, C.20, S.29, İstanbul 1973
- KAYMAZ, Nejat; *T.B.M.M’nde Misâk-ı Millî’ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu-II****, **Tarih Ve Toplum**, S.22, Ekim 1985.
- KIRZIOĞLU, Fahrettin; **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, C. II, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993.
- KİLİ, Suna; **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınları, İstanbul 1982.
- KUTAY, Cemal; *1907 Millî Misâk Felsefesinden Günümüze İnanılmaz Hakikatler*, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul Ocak 1992.
- MEHMED ARİF BEY; **Anadolu İnkılabı**, Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul 1987.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri**; TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 1992.
- RIZA NUR; **Hayat ve Hatıratım**, C. II, Altındağ Yayınları, İstanbul 1967.
- SONYEL, Salahi R.; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- SOYAK, Hasan Rıza; **Atatürk’ten Hatıralar**, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1973.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi; **Dağ Yolu**, C. I-II, Yayına Hazırlayan: Fethi Tevetoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- TAŞKIRAN, Cemalettin; *Atatürk ve Misâk-ı Millî’ye Ait Bir Belge*, **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı**, C.I, S. 23-24, Ankara, 1998.
- TENGİRŞENK, Yusuf Kemal; **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

TOYNBEE, Arnold; **Türkiye, Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971.

TURAN, A.Nezihî; *Millî Misâk'ın 70. Yılı*, **Millî Kültür**, S.69, Ankara Şubat 1990.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ; *Misâk-ı Millî maddesi*, C. 24, MEB Yayınları, Ankara 1976.

URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1959.

DİPNOTLAR

- ¹ **Türk Ansiklopedisi**; *Misâk-ı Millî maddesi*, C. 24, MEB Yayınları, Ankara 1976, s. 242. Ahd'in çoğulu uhud, kelime manası mukavele veya ittifaktır. Bu haliyle Misâk-ı Millî'nin tarih ıstılahı dışında mistik bir anlamı da vardır. **İslâm Ansiklopedisi**; *Ahd maddesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 156.
- ² Hasan Rıza Soyak; **Atatürk'ten Hatıralar**, C. I, Yapı ve Kredi Bankası A. Ş. Yayınları, İstanbul 1973, s. 110.
- ³ Mustafa Budak; *Hangi Misâk-ı Millî*, **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı**, C. I, S. 23-24, Ankara 1998, s. 253, 256.
- ⁴ **Atatürk'ün Millî Dış Politikası**, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 48.
- ⁵ Ahmet Ağaoğlu; *Millî Misâk'ın Tarihi Kıymeti*, **Ülkü Seçmeler**, (C. I, S. 1), Ankara 1933, s. 41- 44.
- ⁶ Hami Kartay; *Misâk-ı Millî Ruhu*, **Bayrak**, (C. XX, S. 29), İstanbul 1973, s. 3. küreselleşme sürecinde Türkiye'ye biçilen konumu belirtmesi açısından Adenaur Vakfının Türkiye Danışmanı, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın finanse ettiği Alman Doğu Enstitüsü müdürü Udo Steinbach, 15 Eylül 1998 günü Lingen Akademisi'nde verdiği bir konferansta görüşlerini şöyle yansıtmıştır: ...sorun, Atatürk'ün bir paşa fermanıyla (toplumsal temellerden yoksun!) yarattığı yapay ürün Türk devletidir ve Türk ulusudur. Sorun Kemalizm ve Kemalizmin milliyetçilik ve lâiklik ilkeleridir. Sorun, uyduruk, zorlama ve yapay Türk ulusudur. Böyle bir ulus yoktur. böyle bir ulusun olmadığını Türkiye'de yaşayan Türk-Kürt, Müslüman-lâik, alevî-devlet çatışmalarında görmekteyiz. Bu uyduruk ulusu, Atatürk nasıl kurdu? Önce Ermenileri yok ettiler; sonra da Rumları. Kürtleri şu ana kadar neden yok etmediler? Bilinmez. Bayram Bayraktar; **2002-2003 Eğitim Öğretim yılı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Notları**, Kayseri 2002, s. 2.
- ⁷ İlker Alp; *Misâk-ı Millî*, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s. 175.
- ⁸ Cebesoy, *Ben sevgili arkadaşımın düşüncelerini daha Karaferiye'deyken dinledim demiş ve eklemiştir: Meşrutiyet'in ilanı yeter çare olamaz. Cemiyetin bir siyasi parti haline gelerek Hükümet'i, Meşrutiyet'in ilanından sonra ele alması gerekir. Parti, önceden bu görevini hazırlamış ve ne yapacağını programlaştırmış olmalıdır. Aksi takdirde, İkinci Meşrutiyet de birincisinin sonucuna uğrar.* Ayrıca bkz: Ali Fuat Cebesoy; **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İnkılap yayınları, İstanbul 2000, s. 135-138.

- ⁹ Cebesoy; **1907'de Misâk-ı Millî**, Yayına Hazırlayan: Faruk Sükan, Cemal Kutay, Acar Matbaacılık Yayınları, İstanbul 1989, s. 17, 19, 30.
- ¹⁰ Mustafa Kemal, Mondros Mütarakesi'nin şartlarını incelemiş ve sonra Osmanlı Devleti'nin bu mütarekename ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye razı olduğunu, yalnız razı olmakla da kalmayıp, düşmanların memleketi istilâsı için yardımı da vaat ettiğini söylemiştir. **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. III, ATAM Yayınları, Ankara 1997, s. 1-2.
- ¹¹ İsmet İnönü; **Hatıralar**, C. I, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1982, s. 121.
- ¹² Amasya Genelgesi'nin metni için bkz. Mustafa Kemal Atatürk; **Nutuk**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, ATAM Yayınları, Ankara 2000, s. 21-22.
- ¹³ Ergün Aybars; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1984, s. 164.
- ¹⁴ Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi'ni açış konuşması için bkz. Atatürk; **Nutuk, Vesikalar**, C. III, s. 926-931, **Atatürk'ün Söylev ve...**, C. I, s. 1-5, Fahrettin Kırzioğlu; **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, C. II, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1993, s. 14-21.
- ¹⁵ Suat Akgül; *Nutukta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. X, S. 29, Ankara 1994, s. 448, 449.
- ¹⁶ Salahi R. Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 95-96. Bu konuda Alfred Rawlinson, Londra'da yayınladığı hatıralarında *...Erzurum Kongresi sonunda Mustafa Kemal Paşa ile görüşme fırsatı bulunduğunu...Mustafa Kemal Paşanın, o gün benimsenen Misâk-ı Millî'den de söz ettiğini ve bu andın ilk defa bu sırada benimsenerek, o zamandan beri de tüm milliyetçilerin başlıca amacını oluşturduğunu...* söylemiştir. Cemalettin Taşkiran; *Atatürk ve Misâk-ı Millî'ye ait Bir Belge*, **Yeni Türkiye Cumhuriyet Özel Sayısı**, C. I, S. 23-24, Ankara 1998, s. 249.
- ¹⁷ Mehmed Arif Bey; **Anadolu İnkılabı**, Yay. Haz: Bülent Demirbaş, Arba Yayınları, İstanbul 1987, s. 32.
- ¹⁸ Yunus Nadi Abaloğlu; *Yeni Günden Cumhuriyete Kadar*, **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1924, s. 4.
- ¹⁹ Cevad Dursunoğlu; **Millî Mücadele'de Erzurum**, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Yayınları, Ankara 1946, s. 69.
- ²⁰ Suna Kili; **Türk Devrim Tarihi**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1982, s. 37.
- ²¹ Mesut Aydın; *Yeni Türk Devleti ve Misâk-ı Millî*, **Türkler**, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 58.
- ²² Mustafa Kemal, 1907'de kurmay yüzbaşı iken temeli Türk varlığı olan Millî Misâk, Ulusal And felsefesini oluşturmuştur. O zaman yanında bulunan Ali Fuat Cebesoy, 1907'de düşündükleri bu metni, yıllar sonra, ölümünden kısa zaman önce 1961'de eski harflerle 41 sayfalık metinde toplamıştır. Cemal Kutay; *1907 Millî Misâk Felsefesinden Günümüze İnanılmaz Hakikatler*, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, S. 61, İstanbul Ocak 1992, s. 23.
- ²³ Atatürk; **Nutuk**, C. III, Vesikalar, s. 1178-1190.
- ²⁴ Atatürk; **Nutuk**, s. 247. Bunu teyit eden Jaeschke de eserinde 30 Aralık 1919'da Misâk-ı Millî programının ilk müsveddelerinin Mustafa Kemal tarafından kaleme alındığını söylemiştir. Gotthard Jaeschke; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. I, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 82.

- 25 Nejat Kaymaz; *TBMM'de Misâk-ı Millî'ye Bağlılık Andı İçilmesi Konusu-II*, **Tarih ve Toplum**, S. 23, Ekim 1985, s. 50.
- 26 Hamdullah Suphi Tanrıöver; **Dağ Yolu**, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 171, 22 Ocak 1920'de Felah-ı Vatan Grubunun gizli toplantısında Hüsrev Gerede, Mustafa Kemal'in Misâk-ı Millî metnini okumuş ve bu metin sonradan Rauf Beyin kararıyla Ankara'ya gönderilmiştir. Diyen Jaeschke, Tanrıöver'i doğrulamaktadır. Jaeschke; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, C. I, s. 86.
- 27 Atatürk Araştırma Merkezi Ekibi; *İstanbul Meclis-i Mebusan'ının Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. I, S. 3, Ankara 1985, s. 978.
- 28 Hüsrev Gerede; **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, Yayına Hazırlayan: Sami Önal, Literatür Yayınları, İstanbul 2002, s. 170-172.
- 29 Yusuf Kemal Tengirşenk; **Vatan Hizmetinde**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 160-161.
- 30 Rıza Nur; **Hayat ve Hatıratım**, C. II, İstanbul 1968, s. 515. Rıza Nur'u teyit edici bir bilgiye araştırmacılarca ulaşılabilmiş değildir.
- 31 Hüseyin Kazım Kadri; **Meşrutiyetten Cumhuriyete Hatıralarım**, Hazırlayan : İsmail Kara, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 261-262.
- 32 Ahmet Nezih Turan; *Millî Misâk'ın 70. Yılı*, **Millî Kültür**, S. 69, Şubat 1990, s. 63.
- 33 Hilmi Uran; **Hatıralarım**, Ankara 1959, s. 130-132.
- 34 Hasan Dilan; **Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri**, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi yayınları, Edirne 1996, s. 10. Jaeschke de 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın gizli bir toplantısında Misâk-ı Millî'nin okunarak imza edildiğini söylemiştir, Jaeschke; **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi...**, C. I, s. 87.
- 35 **MMZC**, C. I, D: 4, TBMM Basımevi, Ankara 1992, s. 44-45.
- 36 Meclis-i Mebusan'da, 27 Ocak- 31 Ocak 1920 tarihleri arasında herhangi bir gizli toplantı yapılmamıştır. Bkz. **MMZC**, C. I, D: 4, s. 35-52.
- 37 Mustafa Kemal Paşa da, 7 Şubat 1920 tarihli cevabında *dünyaya ilân edilmesi lazım gelen bir sulh programının gizli tutulmasındaki fayda ve sebebin açıklanmasını rica ederiz* demiştir. Rauf Bey ise 11 Şubat 1920 tarihli telgrafında bunun sebeplerini *Biz elbette yayınlanması taraftarıyız. Fakat milletvekillerinin bir kısmı siyasi bir mahiyete sahip olan bu beyannamenin yayınlanmasının dış işleri memurlarından oluşan bir kurulda düşünülerek karar verilmesi ve tercüme edilmesini teklif etmişlerdir. Bu kişiler çalışmalarında gecikmiştir. Binaenaleyh, önce Fransızca tercümesini yaptırıldı. Aynı zamanda yayınlanma sebeplerinin tamamlanması ile uğraşıyoruz. Genel arzu da bu merkezdedir efendim* şeklinde izah etmiştir. Cihat Akçakayalıoğlu; *Atatürk ve Onun Millî Mücadele'deki Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme*, **Atatürk Haftası Armağanı** 10 Kasım 1977, Genelkurmay ATASE Yayınları, Ankara 1977, s. 35-37.
- 38 **MMZC**, C. I, D: 4, s. 143-144.
- 39 Misâk-ı Millî'nin orijinal halini de önemine binaen buraya almayı uygun gördük. Ahd-ı Millî Beyannamesi Sureti: Osmanlı Meclis-i Mebusan azaları istiklâl-i devlet ve istikbal-i milletin, haklı ve devamlı bir sulha nailiyet için ihtiyar edebileceği fedakârlığın hadd-i azamisini mutazammın olan esasat-ı atıyyeye tamami-i riâyetle mümkün-üttemin olduğunu ve esasat-ı mezkure haricinde payidar bir Osmanlı Saltanat ve Cemiyeti'nin devam-ı vücuda gayr-i mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik etmişlerdir.

Birinci Madde- Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskun olup 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütarekenin hin-i akdinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalsinin serbestçe beyan edecekleri araya tevfikân tayin edilmek lazım geleceğinden, mezkur hatt-ı mütareke dahil ve haricinde dinen, örfen, emelen müttehit ve yekdiğerine karşı hürmet-i müteakabile ve fedakârlık hissiyatıyla meşhun ve hukuk-ı ırkıyye ve içtimaiyeleriyle şerait-i muhitiyelerine tamamıyla riayetkâr, Osmanlı İslâm ekseriyetiyle meskun bulunan aksamın Heyet-i Mecmuası hakikaten veya hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür.

İkinci Madde- Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda ara-yı ammeleriyle Anavatana iltihak etmiş olan *Elviye-i Selase* için ledel-icap tekrar serbestçe ara-yı müracaat edilmesini kabul ederiz.

Üçüncü Madde- Türkiye sulhüne talik edilen Garbî Trakya vaziyet-i hukukiyesinin tespiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyan edecekleri araya tebaan vaki olmalıdır.

Dördüncü Madde- Makarr-ı Hilafet-i İslâmiye ve Payitaht-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükümet-i Osmaniye olan İstanbul şehri ile Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır. Bu esas mahfuz kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının ticaret ve münakalat-ı âleme küşadı hakkında, bizimle sair bil-umum alakadar devletlerin müttefikân verecekleri karar muteberdir.

Beşinci Madde- İtilâf Devletleri ile muhasımları ve bazı müşarikleri arasında takarrür eden esasat-ı ahdiye dairesinde ekalliyetler hukuku-memalik-i mütejaviredeki Müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifade etmeleri emniyesiyle- tarafımızdan teyit ve temin edilecektir.

Altıncı Madde- Millî ve iktisadî inkişafatımız daire-i imkâna girmek ve daha asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için, her devlet gibi bizim de temin-i esbap ve inkişafatımızda istiklâl ve serbesti-i tamme mazhar olmamız ussül-esas-ı hayat ve bekamızdır.

Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve sair inkişafatımıza mani kuyuda muhalifiz.

Tahakkuk edecek düyunatımızın şerait-i tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır 28 Kanunusani 1336, **MMZC**, D: 4, C. I, s. 144-145

⁴⁰ **MMZC**; D: 4, C. I, s. 145.

⁴¹ Arnold Toynbee; **Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, Çeviren: Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. 104.

⁴² Sonyel; **Türk Kurtuluş Savaşı...**, C. I, s. 137.